



BEU. SBE.Derg.
Cilt: 1 Sayı:2 Haziran 2013

BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİNDE BÂTİNÎ SUİKASTLARI VE SELÇUKLU TOPLUMUNUN SUİKASTLAR KARŞISINDAKİ TUTUMU*

Hasan TAŞKIRAN**

Özet

Ortaçağ Türk-İslam dünyasına damgasını vurmuş olan Selçuklu Devleti, kendi içinde önemli hadiselerle tanıklık etmiştir. Bunlardan bir tanesi devletin bünyesinde meydana gelen suikast eylemleridir. Bâtınîler, kendilerine özgü metotlarla bu devletlerin içerisinde kritik konumlardaki Devlet adamlarına yönelik suikast eylemlerinde bulunmuşlardır. Nitekim Büyük Selçuklu devletinde, Sultan Berkyaruk, Sultan Muhammed Tapar ve vezir Nizâmü'l-Mülk vs. gibi kişiler bu tür eylemlere maruz kalmışlardır. Bâtınîlerin devlet içerisinde önemli mevkilerdeki görevlilere yönelik, etrafa dehşet saçan ve devletin kurulu düzenini sarsan suikast eylemleri, Selçuklu toplumunda büyük etkilere ve huzursuzluklara neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Büyük Selçuklu Devleti, Bâtînî, Suikast.

BÂTİNİ ASSASSINATIONS OF GREAT SELJUK STATE AND SELJUK SOCIETY ATTITUDES AGAINST ASSASSINATIONS

Abstract

Having left their mark on the medieval Turkish-Islamic world the Seljuk state, witnessed important events. One of these events is assassinations occurred within the state. Many important assassination enterprises appeared in Great Seljuk. The assassinations were organized by Bâtînîs and ambitious statesmen. With specific methods of their own Bâtînîs assassinated statesmen who were holding critical positions . Thus in Great Seljuk state Sultan Berkyaruk, Sultan Muhammed Tapar and vizier Nizâmü'l-Mülk etc. were assassinated. The horrible assassinations organized by Bâtînî targeting the order against to important positions had profound impacts on society of Seljuk and caused unrest in the society.

Key Words: *Great Seljuk State, Bâtînî, Assassination*

* Bu makale ilgili yüksek lisans tezinden derlenmiştir. Bkz; Hasan Taşkiran, *Selçuklu Devletlerinde Suikastlar*, Erciyes Üniversitesi, SBE., Kayseri 2012 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

** Hasan Taşkiran Erciyes Üniversitesi, Genel Türk Tarihi ABD, Doktora Öğrencisi, Kayseri, htaskiran27@gmail.com

GİRİŞ

Haşhaşiler, İslam dünyasında görülen ve kurulduğu andan itibaren kendilerine has propaganda faaliyetleri ve suikast girişimleri ile dönemin devletleri ve toplumları üzerinde büyük etki yapmıştır. Bu topluluk, İsmaili mezhebine bağlı Hasan Sabbâh¹ tarafından kurulmuştur. İlk önce ailesinin, daha sonra da Fâtımî müntesiplerinin etkisiyle İsmailiye mezhebinin güçlü savunucusu oldu. Daha sonraki dönemlerde Hasan Sabbâh, Fâtımî dâîlerin marifetiyle davaya hizmet için dâîlik vazifesine getirildi. Yeteneklerini hemen fark ettiren Hasan Sabbâh, dâîlik naipliğine getirilmiş ve Fâtımî Halifesi Müstansır-Billâh'ın² yanına gitmesi tavsiye edilmişti.³ Bunun üzerine Hasan Mısır'a gitti. Hasan Sabbâh, Kahire'de yaklaşık olarak üç yıl kaldı.⁴ Bu zaman zarfında yetenekleri ile Fâtımî halifesinin dikkatini çekmiştir. Kısa bir süre sonrada Hasan, kendisini Fatimilerin iç karışıklığı içinde buldu. Hasan Sabbâh, Fâtımî halifesi Müstansır-Billâh'tan sonra gelişen veliyaht tayin işlerine müdahale etmeye kalkışınca yöneticilerle arası açıldı. Hasan Sabbâh, ölen halifenin yerine veliyaht oğlu Müsta'î'nin yerine Nizâr'ın geçmesini istiyor ve imametini bu soydan devam etmesi gerektiğini savunuyordu.⁵ Hasan Sabbâh, yaptığı muhalefetten ötürü önce tutuklandı, arkasından da ülkeden çıkartıldı. İskenderiye üzerinden deniz yoluyla Mısır'dan ayrıldı.⁶ 1081 yılında İsfahan'a vardı. İran'ın muhtelif şehirlerini dolaşarak yıllarca Bâtıniliği yaymaya çalıştı. Hasan Sabbâh, bir süre sonra İran'ın kuzeyindeki Gilân (veya Geylan), Mâzenderân ve özellikle dağlık Deylem bölgesine yöneldi. Bu bölge hem Selçuklu etkisinden uzakta kalıyordu hem de halkı Şîî ağırlıklıydı. Hasan Sabbâh özellikle Dâmgân yöresinden kendisine pek çok taraftar buldu. Artık etrafa dâîlerini gönderiyor, halktan kimselere kendini zahit biri olarak tanıtıyor ve onları bu yolla kazanmaya çalışıyordu.⁷ Hasan Sabbâh, Fâtımîler'in, Bâtını anlayışının doktrin, teşkilat yapısı, propaganda usullerinde bir takım değişiklikler yaparak "ed-da'vetü'l-cedîde" (yeni davet, yeni propaganda) adı verilen Nizârî-İsmâîlî/Bâtınilik hareketine öncülük etmiştir. Bu davet ile Hasan Sabbâh, Bâtıniliğe yeni bir kimlik kazandırmış, bu kimlik doğrultusunda Bâtıniliği daha çok siyasî bir forma dönüştürmüştür.⁸ Hasan'ın kurmuş olduğu bu yeni yapıyı yaymak ve Selçuklu takibatından kurtulmak için önemli bir merkeze ihtiyacı vardı. Bu merkez hem kendi propagandasını yapabileceği gizli bir karargâh hem de sadece Selçuklulardan saklanmayarak onlara karşı bir misilleme hareketinde bulunabileceği ve mücadelesini rahat sürdürebileceği bir yer olmalıydı. Nitekim Hasan Sabbâh, bunun için Kazvîn'in kuzeydoğusunda Rûdbâr vadisi yanında Elbruz dağları üzerinde kurulmuş olan Alamut⁹ Kalesine yerleşmeyi uygun gördü ve bu kaleyi 6 Recep 483/4 Eylül 1090'da ele geçirdi. Böylelikle Alamut'ta Hasan Sabbâh'ın liderliğinde Bâtınî hâkimiyeti başladı.¹⁰ Hasan Sabbâh kurmuş olduğu yeni bir yapıyla bir taraftan dâîler vasıtasıyla dava propagandası yapıp diğer yandan refîkleri veyahut fedaileri aracılığıyla Sünnî İslam

¹ Hasan Sabbâh, İran'da Arap fetihlerinin ilk merkezi ve on iki imam Şîliğinin muhkem merkezlerinden biri olan Kum şehrinde kesin olmamakla birlikte h. 438-445/ m. 1046-1054 yılları arasında doğdu. Menşei itibarı ile onun Güney Yemen'de hüküm süren Himyerî krallarının soyuna mensup olduğu rivayet edilmektedir. Bkz; Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, C.I-III, (Çev. Mürsel Öztürk), KB. Yay., 2. Baskı, Ankara 1999 s. 534; Abdülkerim Özeydin, "Hasan Sabbâh," *DİA*, İSAM. Yay., C. 16, İstanbul 1997, s. 347; Bernard Lewis, *Haşhaşiler, Ortaçağ İslam Dünyasında Terörizm ve Siyaset*, (Çev. Ali Aktan), Sebil Yay., 1. Baskı, İstanbul 1995, s. 33; M.G. S. Hodgson, "Hasan Sabbâh," (Çev. Süleyman Tülüçü), *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı; 40, Erzurum 2009, s. 248.

² Abdülkerim Özeydin, "Müstansır-Billâh el-Fâtımî," *DİA*, İstanbul 2006, C. 32, s. 119-121.

³ Lewis, s.34.

⁴ Hodgson, "Hasan Sabbah," s. 248.

⁵ İbnü'l-Esir'in belirttiğine göre halifeye: "Senden sonra kim imam olacak?" diye sormuş halife de oğlu Nizâr'ı gösterince Hasan Sabbâh halifenin diğer oğlu Müsta'î'ye karşı Nizâr'ın tarafını tutmaya başlamıştır; İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, (Çev. Abdülkerim Özeydin), C. X, Bahar Yay., İstanbul 1987, s. 261.

⁶ İbnü'l-Esir, C. X, s. 261; Lewis, s. 35-36.

⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (Çev. Mehmet Keskin), C.XII, İstanbul 1995, s. 310; Neşet Çağatay ve İ. Ağah Çubukçu, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, C. I, Ankara 1965, s. 71.

⁸ Farhad Daftary, *The Ismailis: Their History and Doctrines*, (Çev. Erdal Toprak), Doruk Yay., İstanbul 2005 s. 516.

⁹ Bu kale daha sonraki dönemlerde "aluh, amut" kelimelerinin birleşimi olan "kartal yuvası, kartal eğitimi" manasındaki Alamut adını almıştır; Bkz. Lockhart ve Hodgson, "Alamut," (Çev. Süleyman Tülüçü), *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı; 38, Erzurum 2008, s. 198; Zeki Velidi Togan, "Alamut," *I.A.*, MEB. Yay., İstanbul 1965, C. 1, s. 289; Abdülkerim Özeydin "Alamut," *DİA*, İstanbul 1989, C. 2, s. 336-337.

¹⁰ İbnü'l-Esir, C. X, s. 261; Daftary, s. 479; Lewis, s. 38.

dünyasına yönelik önemli suikast girişimlerinde bulunuyordu. Haşhaşilerin bu girişimlerine doğrudan maruz kalan Selçuklu sultanları olduğu gibi aynı zamanda devletin kritik mevkilerindeki görevliler de bu tür komplolara kurban olmuşlardır.

1. Selçuklu Sultanlarına Karşı İşlenen Suikastlar

1.2. Sultan Berkyaruk'a Yönelik Suikast Girişimi

Büyük Selçuklu Devletinde Bâtînî suikastına maruz kalan ilk hükümdar Sultan Berkyaruk olmuştur. Sultan Melikşah ölünce veliaht göstermiş olduğu oğlu Berkyaruk yerine Terken Hatun'un marifetiyle küçük oğlu Mahmud tahta çıkarıldı. Böylece Büyük Selçuklu devletinde fetret devri başlamış oldu.¹¹ 1092-1094 tarihleri özellikle Berkyaruk'un tahta çıkışına kadar devlet içerisinde büyük buhranlar yaşandı. Berkyaruk hem kendi saltanatını sağlamlaştırmak hem de devleti bir an önce bu kargaşadan çıkarmak için diğer hanedan üyeleri ile mücadele etmiştir. Fakat tüm bu gelişmeler yaşanırken bu karışık ortamdan istifade eden Bâtîniler, yeni kaleler olarak propagandalarını daha da genişleterek giderek güçlenmişlerdi.¹² Sultan Berkyaruk, bir yandan kendisine karşı ayaklanan kişileri bertaraf edip diğer taraftan ihmal etmiş olduğu Bâtînîlere karşı Selçuklu topraklarında mücadele etmiş,¹³ bu Bâtînîlerin hedefi olmuştur.

Sultan Berkyaruk, Ramazan 488/Eylül 1095'te İsfahan'da Sicistanlı maskeli birisi tarafından pazısından yaralandı.¹⁴ Suikastçı yakalanarak sorguya çekilince, suikast eyleminin Sultanın son zamanlarda Bâtînîlere karşı politikalarını ve bu bağlamda kendileriyle etkin mücadelede bulunan kişilerin vezirlik ve diğer bazı mevkilere getirildikleri için eylemin gerekçesini bu şekilde belirtti.¹⁵

Suikastçı sorgusu sırasında yine Sicistanlı olan iki kişinin kendisini azmettirip yardım ettiğini itiraf etmişti. Daha sonra o iki kişi de suçlarını kabul ettiler. İkisi de fena halde dövülerek bu suikast için kendilerine kimin emir verdiği öğrenilmeye çalışıldı. Fakat ikisi de bir şey söylemediler. Bunun üzerine bir filin ayakları altına atılmak için meydana getirildiler. Birisi filin ayakları altına atılınca, diğeri "Beni bırakın, size her şeyi söyleyeceğim" dedi. Görevliler, onu alarak sorgulamaya götürecekleri sırada diğeri azmettirici, arkadaşına dönüp; "Ey kardeşim! Nasıl olsa öldürüleceğiz, sırlarını ifşa etme bari Sicistân halkına rezil olmayalım." dedi. Bunun üzerine her iki suikastçı da öldürüldü.¹⁶ Suikastta yaralanmasına rağmen Sultan Berkyaruk, Bâtînîlerden korkmadığı, onlardan her an yeni bir suikast teşebbüsüne girişebilecekleri endişesiyle yaşamını değiştirmeyi hiç düşünmediğini ve kendisinin daima cesaretli olacağını belirtmiştir.¹⁷ Bu suikast girişimi Selçuklu devletinde Bâtînîlerin, Nizamü'l-Mülk'e yönelik suikast eylemden sonraki en önemli ikinci büyük suikast teşebbüsüdür.

1.2. Sultan Muhammed Tapar'a Yönelik Suikast Girişimi

Bâtînîlerin, Büyük Selçuklu saltan sahiplerine yönelik ikinci önemli suikasları Sultan Muhammed Tapar'a yönelik yapılmıştır. Sultan Berkyaruk'un 22 Aralık 1104 tarihinde

¹¹ Râvendî, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, C. I, (Çev. Ahmed Ateş), TTK Yay., 2. Baskı, Ankara 1999, s. 136-137; Reşidüddin, *Câmiu't-Tevârih*, (Çev. Erkan Göksu ve H. Hüseyin Güneş), Selenge Yay., İstanbul 2011, s. 136-138.

¹² Bâtînîler, Alamut'u ele geçirdikten sonra Deylem civarındaki birçok kaleyi de ele geçirmişlerdi. Sultan Melikşah'ın ölümünden kısa süre sonra Bâtînîler, Damgan'ın kuzeyinde bulunan Üstünâvend kalesini alarak Elbruz sıradağlarının batısından, orta ve doğu kesimlere yayıldılar. Bkz; İbnü'l-Esir, C. X, s. 262; Daftary, s. 484.

¹³ İbnü'l-Esir, C. X, s. 261-262; Abdülkerim Özeydin, *Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)*, İ.Ü. Edb. Fak. Yay., İstanbul 2001, s. 89; Abdülkerim Özeydin, "Selçuklular Zamanında Suriye'deki Bâtînî Faaliyetleri", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. XII, (Ayrıbasım), İstanbul 2002, s. 198-200.

¹⁴ Reşidüddin, s. 143; İbnü'l-Esir, C.X, s.212; Sevim ve Merçil, s. 147.

¹⁵ Özeydin, *Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)*, s. 85.

¹⁶ İbnü'l-Esir, C.X, s. 212; Ravendî, s. 140; Sevim ve Merçil, s. 147.

¹⁷ Reşidüddin, s. 143; Özeydin, *Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)*, s. 85.

hastalanarak henüz 25 yaşında iken vefat etmesi üzerine Muhammed Tapar'ın isyan bayrağını çekip, veliaht tayin edilmiş olan yeğeni Melikşah'ı bertaraf etti. Böylece o, Büyük Selçuklu Devletinin tahtına oturdu (26 Cemazüylevvel 498/ 13 Şubat 1105).¹⁸

Fetret dönemi Büyük Selçuklu Devletine geri getirilemeyecek kayıplar yaşatırken diğer taraftan devletin başını uzun süre ağrıtmış olan Bâtıniler propagandalarını genişletmiş, sayılarını daha da artırarak yeni kale ve yerler işgal edip hâkimiyet sahalarını genişletmişlerdi.¹⁹ Özellikle devletin güçlü merkezî otoritesinin sarsılmış olduğu bu dönemde, Bâtınîler her gün yeni suikast haberlerinin duyulmasına neden olmuşlardır.²⁰ Nitekim bu sefer suikast eylemine Sultan Muhammed Tapar'ın da maruz kaldığını görmekteyiz.

Sultan Muhammed Tapar, tahta geçerek Selçuklu Devletinde düzeni yeniden sağlamak için gayret göstermeye başladı. İktidarı tamamıyla eline aldıktan sonra Selçuklular için büyük tehdit oluşturan Bâtıniler üzerine kararlı bir şekilde hareket ederek, düzenli olarak gerçekleştirdiği seferler ile onların fesat yuvalarını ortadan kaldırmaya çalışmıştı.²¹

Sultan, ilk iş olarak Bâtınilerin ellerinde bulunan kaleler üzerine kuvvet göndererek buraların dağıtılıp hâkimiyet altına alınması için harekete geçti. Nitekim ilk olarak on iki yıldır Bâtınilerin elinde bulunan Tekrit şehri üzerine harekete geçmeye karar verdi (500/1106). Tekrit şehrini Sultan Melikşah'ın ölümünden sonra Haleb hâkimi Kasîmü'd-Devle Aksungur ele geçirmiş, onun Tutuş tarafından öldürülmesiyle kale Gevherâyî tarafından alınmıştı. Gevherâyî, bir Bâtînî olan Keykubâd b. Hezâresb ed-Deylemî buraya vali olarak tayin edilmişti. Keykubâd, on iki yıl Tekrit'te kalarak halka zulmetmişti. Sultan Muhammed Tapar, Selçuklu tahtına oturunca Tekrit'i Bağdâd şahnesi Aksungur el-Porsukî'ye ikta etmişti.²² Ancak Aksungur el-Porsukî, Tekrit'i yedi aydan fazla bir süre muhasara ettiyse de alamadı. Kuşatma yüzünden zor durumda kalan Keykubâd, Hille Emiri Seyfû'd-Devle Sadaka'ya haber gönderip Tekrit'i kendisine teslim etmek istediğini bildirdi. Bunun üzerine Sadaka, Tekrit'e gidip Safer 500/Ekim 1106'da şehri teslim aldı. Aksungur el-Porsukî de kaleden eli boş dönmek zorunda kaldı. Sultan Muhammed Tapar, Keykubâd'ın Tekrit'i bir Bâtînî karargâhı haline getirmesinden endişe ettiği için şehri ele geçirmek istiyordu. Ancak başarılı olamadı. Çünkü Keykubâd, bir Bâtînî olan Seyfû'd-Devle Sadaka'yı tercih etmişti.²³

Sultan Muhammed Tapar, bu işi kökünden halletmek için tekrar harekete geçerek ilk olarak Bâtınilerin elinde bulunan Şahdîz kalesinden başlamayı düşündü. Bu kale eskiden Sultan Melikşah devrinde yapılmış olup, seferlerde silah ve hazine deposu olarak kullanılmaktaydı.²⁴ Bu kale ayrıca önemli stratejik bir konumdaydı. Çünkü Şahdîz, Büyük Selçuklu devletinin payitahtı olan İsfahan'a çok yakın olup, Sultanın tahtı için ciddi bir tehlike oluşturmaktaydı. Sultan, Ahmet b. Abdü'l-Melik b. Attâş'ın idaresinde bulunan bu kale üzerine sefere çıkmaya hazırlandığı sırada (26 Şubat 1107) ordu içine sızmış veya Bâtınilere meyilli olan bazı askerler bu sefere mani olmak için bir takım girişimlerde

¹⁸ İbnü'l-Esir, C. X, s. 308-310; Abdülkerim Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi(498-511/1105-1118)*, TTK Yay., Ankara 1990, s. 39-42.

¹⁹ Râvendî, C.I, s. 151; İbnü'l-Esir, C. X, s. 318; Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1995, s. 188.

²⁰ Reşîdüddin, s. 153.

²¹ Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, s. 78.

²² Sevim ve Merçil, s. 181.

²³ İbnü'l-Esir, C. X, s. 337; Daftary, s. 506; Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, s. 86.

²⁴ Râvendî, C. I, s. 152; Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi(498-511/1105-1118)*, s. 78.

bulundular. Nitekim bunlar Sultana, Kılıç Arslan'ın Bağdad'ı zapt ettiğine dair asılsız söylentileri ortaya atmışlardı. Düzmece mektuplarla Horasan'da karışıklıklar olduğuna dair Sultan Muhammed Tapar'ı inandırmaya çalışmışlarsa da bunda başarılı olamamışlardır. Çünkü Sultan, temkinli davranarak olan bitenin aslını öğrenmeye çalışmış ve bu haberlerin asılsız olduğunu görünce de hemen 2 Nisan 1107'de Şahdîz kalesinin üzerine harekete geçmiştir.²⁵ Selçuklu kuvvetleri Şahdîz'in batı tarafındaki dağa çıkarak şehri muhasara etmeye başladı. Oradaki Bâtınilerden intikam almak isteyen çevre halkı da Sultan Muhammed Tapar'ın etrafında toplanarak büyük bir kalabalık oluşturular ve bunlar askerlere katılarak kaleyi her taraftan kuşatmaya başladılar. Sultan, Bâtınilerle savaşmak üzere emirleri arasında iş bölümü yapmış, erzak sıkıntısı çeken Bâtınileri çok zor durumda bırakmıştı.²⁶

Bunun üzerine Şahdîz kalesinin Bâtini hâkimi Ahmed b. Attâş, Müslüman olduğunu ve Sultan Muhammed Tapar'ın emirlerine itaat edeceği, hatta vergi ödeyip, savaşlarda Selçuklulara hizmet ettiği sürece kendisinin şehrin hâkimi olarak kabul edilmesini istedi. Eğer bu şartları kabul edilirse Şahdîz ve İsfahân'da bulunan çok sayıda adamının Büyük Selçukluların emrine gireceğini belirterek uzlaşmaya çalıştı. Ayrıca, Sünni âlimlerle itikadî konuları muhakeme etmek için de Sultan ile anlaştılar²⁷ ve Sünni âlimler ile bir münazara tertip etmek için onları davet ettiler. Âlimler onlarla görüşmek için kaleye çıktıklarında Bâtınilerin niyetinin meseleyi uzatıp ve Selçukluları oyalamak, böylece zaman kazanmak olduğunu anladılar ve hemen kaleden ayrılarak geri döndüler.²⁸

Sultan Muhammed Tapar'ın muhasaraya devam etmesi üzerine Bâtıniler, Şahdîz Kalesi'nin teslimine; Hâlincan Kalesi'nin teslimi, kendileri hakkında söylenen sözlere itibar edilmemesi, onlardan biri bir şey söyleyecek olursa onun kendilerine teslim edilmesi ve kendilerine erzak yardımı şartıyla kaleyi teslim etmeye razı oldular.²⁹ Bu tekliflerine olumlu yaklaşan Sultan Muhammed Tapar da kaleye her gün veziri Sa'd'ül-Mülk aracılığıyla erzak göndermeye başladı. Ancak Bâtınilerin Selçuklu yöneticilerinden birini yaralamaları üzerine Sultan, derhal Hâlincan Kalesi'nin tahrip edilmesi ve Bâtınilerin muhasara edilmesi emrini verdi. Bunun üzerine Hâlincan Kalesi'ni yerle bir ederek içindeki Bâtınileri öldürttü.³⁰

Diğer taraftan Şahdîz'de bulunan Bâtınilerin de Selçuklu komutanları eşliğinde bir kısmının Errecân'daki en-Nâzır Kalesine, bir kısmının Tabes Kalesine gitmelerine ve bu kalelere ulaştıklarına dair haber gönderdikten sonra geride kalanların da Alamut Kalesine gitmeleri kabul edildi.³¹ Bâtınilerin bir kısmı kalelerine ulaşmalarına rağmen Ahmed b. Attâş, vermiş olduğu sözünde durmayarak tekrar kaleyi savunmaya çalıştı.³² Bu sırada bunlar yaşanırken, Sultan Muhammed Tapar'a yakın olan Kadı'l-Kudat Ubeydullah el-Hatibi ve Kadı Sadreddin el-Hocendî gibi İsfahan'ın ileri gelenleri vezir Sa'dü'l-mülk'ün gizli bir Bâtini olduğunu iddia ederek Sultanı bu duruma inandırmaya çalışmışlardı. Nitekim bu kişiler iddialarını kanıtlamak için de Vezirin Ahmed b. Attâş ile yakın olduğu ve onunla

²⁵ Azîmî, *Azîmî Tarihi*, (Çev. Ali Sevim), TTK Yay., 2. Baskı, Ankara 2006, s. 42; İbnü'l-Esir, C. X, s. 346; Sevim ve Merçil, s. 189.

²⁶ Râvendî, C. I, s. 154-155; Bundârî, *Zübdetü'n Nusra ve Nuhbetü'l-Uusra*, (Çev. Kıvameddin Burşlan), TTK Yay., 2. Baskı Ankara 1999, s. 93.

²⁷ Lewis, s. 46; Özyayın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, s. 80; Sevim ve Merçil, s. 189.

²⁸ İbnü'l-Esir, C. X, s. 347; Lewis, s. 46; Daftary, s. 506-507.

²⁹ Râvendî, C.I, s. 155; İbnü'l-Esir, C. X, s. 347.

³⁰ İbnü'l-Esir, C. X, s. 347; Bundârî, s. 93; Sevim ve Merçil, s. 189-190.

³¹ Lewis, s. 46; Daftary, s. 507; Sevim ve Merçil, s. 189; Özyayın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, s. 80.

³² Sevim ve Merçil, s. 189; Lewis, s. 47.

haberleştğini beyan etmişlerdi.³³ Sultan, her olayda olduğu gibi bunda da temkinli davranıp Vezirine bir şey sezdirmeyerek Bâtıniler üzerine harekâtına devam etti. Bu sırada vezir ile Bâtını lider Ahmed b. Attâş irtibata geçtiler.³⁴

Kaynaklarda belirtildiğine göre Ahmed b. Attâş, vezir Sa'dül-mülk ile önceden anlaşmış olup, ona haber göndererek; "Zahiremiz bitti, adamlar da muharebeden yorulup usandılar, kaleyi teslim edeceğiz." şeklinde haber göndermiş olduğu, bunun üzerine Sa'dü'l-mülk de; "Bu köpeği (Sultan'ı) devirene kadar bir hafta sabrediniz ve kaleyi teslim etmeyiniz, şimdi zahire gönderiyoruz." cevabını vermişti ve onu kuşatmaya karşı sabırlı olmaya teşvik etmişti.³⁵

Vezir Sa'dü'l-mülk, müttefik Ahmed b. Attâş'a dayanmalarını söylerken bu sırada Sultanı, ortadan kaldırmak için harekete geçti. Sultana yönelik suikast için bir süre düşündükten sonra onu nasıl öldüreceğini buldu. Muhammed Tapar, ateşli bir mizaca sahip olup düzenli olarak her ay kan aldırırdu. Kendisinin yine kan alma vaktinin geldiği sırada vezir Sa'dü'l-mülk, Ahmed b. Attâş'a sabretmesi için vermiş olduğu teminat gereği harekete geçti. Bu teminat hiç şüphesiz Sultana yönelik bir suikast planıydı.³⁶

Vezir Sa'd'ül-Mülk, Sultandan kan alan hacamatçıyı bulup gizlice onunla buluşarak, onu suikast planına dâhil etti. Vezir, Sultanı zehirleyerek ortadan kaldırmayı düşünüyordu. Bunun için de hacamatçıya bu iş için 10.000 dinar ve zehirli bir iğne veya neşter vererek Sultanın kanını bu zehirli neşter ile almasını söyledi. Hacamatçı bunları aldıktan sonra evine gitti ve Muhammed Tapar'ın kan aldırma gününü bekledi. Bu sırada evde kan alıcı adam sohbet esnasında bu hadiseyi karısına anlattı, karısı bu durumdan tedirgin olup bunu Sadreddin Hocendî'nin adamlarından birine anlattı. Hadise yayılarak Hocendî'nin kulağına gitti.³⁷ Hocendî, derhal harekete geçerek Sultanın huzura çıkıp kendisine yönelik bu suikast planını ona anlattı. Bunun üzerine Muhammed Tapar, harekete geçerek henüz kan alma günü gelmemiş olmasına rağmen kendisini hasta gösterip hacamatçıyı çağırttı. Ertesi gün hacamatçı, huzuruna çıktı ve yatağına uzanmış olan Sultana yaklaşıp yanı başına oturdu. Sultanın pazısını bağlayıp, vezir Sa'dü'l-mülk'ün kendisine vermiş olduğu zehirli neşteri çıkardı ve bunu Sultanın vücuduna saplamaya çalıştığı sırada Sultan, hışımla hacamatçıya dönerek elindeki neşteri aldı. Ona, bu eylem için kendisine kimin emir verdiğini sordu. Kan alıcı canının bağışlanması şartıyla doğruyu söyleyeceğini belirtti. Bunun üzerine Sultan Muhammed Tapar, onun bu isteğini kabul etti. Hacamatçı, suikast girişimi için vezir Sa'dü'l-mülk'ün kendisini azmettirdiğini itiraf etti. Bunun üzerine Sultan, aynı neşter ile kan alıcısının damarının delinmesini emretti. Nitekim askerler oracıkta Sultanın emrini yerine getirerek hacamatçıyı öldürdüler.³⁸ Bu olay üzerine Sultan, vezirin bir Bâtinî olduğu konusunda aklında en küçük bir şüphe bile kalmadı.³⁹ Vezir derhal yakalanıp tevkif edildi ve daha sonra da

³³ Râvendî, C. I, s. 154-155; Bundârî, s. 95.

³⁴ Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, s.81.

³⁵ Reşidüddin, s. 157; Râvendî, C. I, s. 155; Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, s. 81.

³⁶ Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, s.81.

³⁷ Râvendî, C. I, s. 156; Reşidüddin, s. 158.

³⁸ Reşidüddin, s. 158; Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, s. 81.

³⁹ Râvendî, C. I, s. 156.

öldürüldü.⁴⁰ Ertesi gün Sultan, vezirin ihanetine ortak olan dört adamını da Bâtınî itikadına sahip oldukları için İsfahan kapısında astırdı (Şevval 500/ Mayıs Haziran 1107).⁴¹

2. Selçuklu Üst Düzey Devlet Adamlarına Karşı Suikast Eylemleri

2.1. Nizâmü'l-Mülk Suikastı

Hasan Sabbâh ve fedailerinin Selçuklu Devlet ricaline yönelik ilk suikast eylemi devletin güçlü Veziri olan Nizâmü'l-Mülk *Ebu Ali el-Hasan b. Ali b. İshak*'a karşı yapıldı. Nizâmü'l-Mülk, Alparslan'a ve Melikşah'a 1063-1092 yılları arasında aralıksız 29 yıl vezirlik yapmıştır.⁴² Büyük Selçuklu devletinde vezaret makamını en uzun süre işkâl eden kişi olmuştur. Hiç kimse onun nüfuzuna erişememiştir. Ancak onun uzun vezirlik süresinden sıkılanlar, onu Sultan'ın gözünden düşürmek ve zayıflatmak isteyenler de vardı.⁴³ Devlet içinde çok sevilip, sayılan ve geniş yetkilere sahip vezir, Selçuklu devletinde ve İslam siyasi ve medeniyet dünyasının parlak simalarından bir tanesiydi. Bu derece önemli bir devlet adamı olan Nizâmü'l-Mülk, Büyük Selçuklu devletinin yükseliş döneminde merkezî otorite ve Sünnî İslam'a karşı kurulmuş olan Bâtınî gurubuyla siyasi, askerî, dinî-kültürel birçok hususta onlarla mücadele etmiştir. Öyle ki bu mücadelenin somut göstergeleri yapılan askeri seferler olsa da en belirgin Sünnî mezhepler temelinde eğitim veren ulema ve yöneticiler yetiştiren asrın en önemli müesseseleri olan Nizamiye medreseleriydi.⁴⁴

Bâtınîler, ezeli düşmanları olan büyük vezir Nizamü'l-Mülk'e karşı her zaman mücadele etmişler ve her fırsatta onu ortadan kaldırmak için planlar kurmuşlardır. Bu durum devlet içerisindeki diğer Selçuklu devlet adamları için de geçerliydi. Nitekim bu devlet adamları Sultan Melikşah ile onun arasını açmaya çalışmışlardır. Öyle ki Sultan ve vezirin araları açılmış bir durumdayken Melikşah Bağdat'a gitmek üzere İsfahan'dan 1 Ramazan 485'te / 5 Ekim 1092'de yola çıktı. Beraberinde Terken Hatun, Tâcü'l-Mülk vardı. Nizâmü'l-Mülk de arkasından gitmiştir. Nihavend yakınlarında Suhne denilen yerde konakladılar. *Vezir Nizâmü'l-Mülk, Ramazanın onuncu gününde iftardan sonra mahfesinin içinde harem çadırına giderken Bâtınilerden Deylemli bir delikanlı olan Ebû Tâhir-i Errânî, sufi kılığına girerek⁴⁵ şefaata veya yardım istemek bahanesiyle ona yaklaştı ve yanındaki hançeriyle onu bıçaklayarak öldürdü 10 Ramazan 485/14 Ekim 1092. Sonra kaçarken ayağı ipine takılıp düştü ve derhal yakalanıp askerler tarafından öldürüldü.*⁴⁶ Yukarıda da değindiğimiz üzere, Bâtınîlerin lideri Hasan Sabbâh devlet erkânından ilk olarak Nizam'ül-Mülk'ü öldürmüşlerdi.⁴⁷ Otuz yıla yakın Alparslan ve Melikşah'a vezirlik yapmış olan Nizâm'ül-Mülk'ün cenazesi İsfahan'a götürüldü ve orada yapılan Türbe-i Nizam'a defnedildi.⁴⁸

⁴⁰ Būdârî, s. 95-96.

⁴¹ Hüseyinî, s. 55; Ravendî, C. I, s. 156; İbnü'l-Esir, C. X, s. 350; Būdârî, s. 96; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuknâme*, C. II, (Haz. Erdoğan Merçil), Kervan Yay., İstanbul 1977, s. 43; Özyayın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, s.82.

⁴² İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb Fi Tarihi Haleb (Selçuklular Tarihi)*, (Haz. Ali Sevim), TTK Yay., Ankara 1989, s. 40.

⁴³ Ravendî, C. I, s. 129.

⁴⁴ İbnü'l-Adîm, s. 58; İbnü'l-Esir, C. X, s. 176-178; Ahmed b. Mahmud, C. II, s. 10-11.

⁴⁵ Lewis, s. 41.

⁴⁶ İbnü'l-Esir, s. 176-178; Reşidüddin, s. 132; Cüveynî, s. 542; İbnü'l-Adîm, s. 56; Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukîyye*, (Çev. Necati Lügal), TTK Yay., 2. Baskı, Ankara 1999, s. 45; *Sevim ve Merçil, s.131; Erdoğan Merçil, Büyük Selçuklu Devleti, Nobel Yay., Ankara 2005, s. 75; Azîmî, s. 28.*

⁴⁷ Būdârî, s. 63; Lewis, s. 41.

⁴⁸ *Sevim ve Merçil, s. 131.*

2.2. El-Eazz Ebû'l-Mehâsin Abdülcelîl b. Muhammed ed-Dihistânî

Sultan Berkyaruk, kardeşlerine ve bazı emirlere karşı girişmiş olduğu iktidar mücadeleleri sırasında bu karışık durumdan istifade eden Bâtıniler, giderek güçlenmiş ve bu dönemde kritik kademelerde ve devlet görevlilerine yönelik bir takım suikast girişimlerinde bulunmuşlardır.⁴⁹ Sultan Berkyaruk'un veziri el-Eazz Ebû'l-Mehâsin Abdülcelîl b. Muhammed ed-Dihistânî, devlet işlerinde pek de mühim çalışmalar sergileyememiştir. Bunun yanı sıra bir takım yanlış eylemlerde bulunmuştur. Nitekim o, halkın iktasını zorla elinden alıp dağıtma gibi bir girişimde bulunmuştur. Onun vezirlik süresi bu yüzden kısa olmuştur. Ed-Dihistânî, Berkyaruk ile beraber İsfahan'ı muhasara ediyordu. O gün Sultan'a hizmet etmek gayesiyle çadırından çıktı, İsfahan kapısı önündeyken sarışın bir genç geldi. Rivayete göre bu genç Ebû Said el-Haddâd'ın kölelerindendi. Vezir, Ebû Saîd'i daha önce öldürmüştü ve bu genç efendisinin intikamını almak için harekete geçti. Başka bir rivayete göre ise bu genç Bâtini idi.⁵⁰ Veziri altı yerinden yaraladı. Vezirin adamları dağıldılar fakat sonra geri döndüler. Genç, vezire yakın olan şahsı da ağır bir şekilde yaraladı. Sonra tekrar vezire dönüp ölmek üzereyken bırakıp gitti (12 Safer 495/6 Aralık 1101).⁵¹

2.3. Abdurrahman Sümeyremî Suikastı

Sultan Berkyaruk'un Selçuklu tahtına geçerken diğer hanedan üyeleri ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu mücadele dönemi büyük bir kargaşaya neden olmuştu. Bu karışık dönemde önemli isimler Bâtınilerin suikastına maruz kalmıştır. Onların bu dönemdeki kurbanlarından bir tanesi de Sultan Berkyaruk'un annesi Zübeyde Hatun'un veziri Abdurrahman Sümeyremî'ydî. Bir Bâtini onu hileyle öldürdü. Suikastçı kaçamamarak yakalandı ve sonra da öldürüldü.⁵²

2.4. Emir Bilge Beg Suikastı

27 Şevval 493/4 Eylül 1100'de iki Bâtini, İsfahan şahnesi Emir Bilge Beg Sermez'i, Muhammed Tapar'ın İsfahan'daki sarayında böğrüne hançer saplayarak öldürdü. Bâtinilerden biri kaçtıysa da diğeri yakalanarak öldürüldü. Emir, Bâtinilerden çok çekinir ve devamlı olarak zırhıyla dolaşırdı. Tesadüfen o gece zırhını giymemişti. Aynı gece oğullarının da Bâtiniler tarafından öldürülmesiyle sabahleyin evlerinden beş ceset çıkmıştı.⁵³

2.5. Fahrü'l-Mülk b. Nizâmü'l-Mülk Suikastı

Nizâmü'l-Mülk'ün en büyük oğlu Fahrü'l-Mülk Ebû'l-Muzaffer Ali, bu sene 10 Muharrem/11 Eylül 1106 günü öldürüldü.⁵⁴ 488/1095 yılında Sultan Berkyaruk'a vezir olmuştu.⁵⁵ Vezirlikten ayrılınca Nişâbûr'a Melik Sancar'ın yanına gitti ve ona vezir oldu. Vezir oruç tuttuğu bir gün rüyasında Hz. Hüseyin'i gördüğünü adamlarına ve çevresindekilere anlattı.⁵⁶ Bunun üzerine vezirin adamları ona bu gece evinden çıkmaması hususunda uyardılar. O da bu uyarıyı dikkate alarak bütün gün namaz kılıp, Kur'an okudu ve pek çok

⁴⁹ Reşîdüddin, , s. 153.

⁵⁰ Bundârî, s. 90.

⁵¹ İbnü'l-Esir, C. X, s. 275.

⁵² Sevim ve Merçil, s. 161.

⁵³ İbnü'l-Esir, C. X, s. 248; İbn Kesîr, C. XII, s. 308.

⁵⁴ İbnü'l-Esir, C. X, s. 336; Lewis, s. 50.

⁵⁵ Sevim ve Merçil, s. 147-148.

⁵⁶ Rüyasında; "Hz. Hüseyin'in kendisine, çabuk yanımıza gel, bizim yanımızda iftar edersin dediğini" gördüğünü söyledi. Bkz; İbnü'l-Esir, C. X, s. 336.

sadaka verdi. İkinci vakti bulunduğu evden kadınların kaldığı eve gitmek için çıktı. Bu sırada acı acı feryat edip yardım isteyen bir ses duydu.⁵⁷

Fahrü'l-Mülk, bu adama acıyarak onu yanına çağırdı, adam yanına varınca ona; “nedir bu halin?” diye sorduğu sırada adam kendisine bir pusula uzattı. Fahrü'l-Mülk b. Nizâmü'l-Mülk, uzatılan pusulayı adamın elinden alarak dikkatlice kontrol etmeye başladı. Adam bu sırada belinden çıkardığı hançerle ona saldırarak veziri öldürdü.⁵⁸ Bâtınilerin en yaygın suikast metotlarından biri olan yardıma muhtaç birisi gibi görünüp, ellindeki pusulayla kurbanını meşgul ettiği sırada onu hançerlemektir.

Suikastçı, yakalanarak Melik Sancar'ın huzuruna getirildi. Sancar, onu sorgulayıp suçunu itiraf etmesini ve azmettiricisinin kim veya kimler olduğunu söylemesini istedi. Adam, suçunu kabul etti. Fakat kendisini azmettirenlerin Melik Sancar'ın adamları olduğunu söyledi. Suikastçı, yalan yere onları şüpheli duruma düşürmeye çalışıyordu. Neticede söylediği şahıslar yakalandı ve bunun üzerine onunla birlikte günahsız kişiler de öldürüldü. Fahrü'l-Mülk b. Nizâmü'l-Mülk, öldürüldüğünde yaklaşık olarak 60 yaşındaydı.⁵⁹

2.6. Ahmed b. Nizâmü'l-Mülk Suikastı

Ahmed, Büyük Selçuklu devletine büyük hizmetlerde bulunmuş olan Vezir Nizâmü'l-Mülk'ün oğullarındandı. Göstermiş olduğu başarıdan dolayı kısa sürede Sultan Muhammed Tapar'ın veziri olmuştur.⁶⁰ Sultan Muhammed Tapar, veziri Ahmed b. Nizâmü'l-Mülk'ün idaresinde bir orduyu (1107-1108) Bâtınilerin büyük kalelerinden olan Rudbal üzerine yolladı. Vezir, Bâtınilerden nefret etmekteydi, nitekim bunda da haklıydı. Çünkü babası koca vezir Nizâmü'l-Mülk, onların fedailerinin suikastı neticesinde ölmüştü. Bir sene öncesinde de Fahrü'l-Mülk yine Bâtıniler tarafından suikast sonucu öldürülmüştü.⁶¹ Bu seferden döndükten sonra Sultan onu tekrar fesat yuvasının üzerine yolladı (Ağustos 1109). Sultan, bu sefer vezirini ve askerlerini onların ana karargâhı olan Alamut kalesi üzerine gönderdi. Selçuklu kuvvetleri burada Bâtınileri muhasara etti. Fakat kış bastırınca bir şey elde edemedi geri döndüler. Vezir, bu sene Şaban ayında (Şubat-Mart 1110) camiye gittiği sırada Bâtıniler hançerlerle ona saldırarak boynundan yaraladılar. Almış olduğu yaradan dolayı bir süre hasta yattı, sonra iyileşti. Onu yaralayan bir Bâtini yakalanıp şarap içirilerek sarhoş edildi. Sarhoş fedaiye, kim olduğu ve bu suikast eyleminde kendisine kimlerin yardım ettiği, arkadaşlarının kim olduğu soruldu. Bâtini, içkinin tesiri ile kendine yardım edenleri itiraf etti. Bunun üzerine Selçuklu askerleri, adamın söylediklerini de yakalayıp hepsini öldürdüler.⁶²

2.7. Emir Mevdûd b. Altuntegin Suikastı

Büyük Selçuklu devletinin önemli komutanlarından olup, devletin Musul valisiydi. Hayatı ile ilgili özellikle devletin güney bölgelerindeki istikrarı sağlama, Haçlılar ile girişmiş olduğu mücadeleler ve Musul valiliği görevi dönemi dışında pek bir bilgi mevcut değildir.

⁵⁷ İbnü'l-Esir, C. X, s. 336.

⁵⁸ Bundârî, s. 241; Sevim ve Merçil, s. 188.

⁵⁹ İbnü'l-Esir, C. X, s. 336; Özeydin, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, s. 77.

⁶⁰ Ravendî, C. I, s. 148.

⁶¹ Lewis, s. 48.

⁶² İbnü'l-Esir, C. X, s. 383.

Kendisi özellikle Sultan Muhammed Tapar'ın emri ile Suriye bölgesinde Haçlılar ile mücadele etmişti.⁶³

Emir Mevdûd, bir yandan Franklara yönelik devletin güney bölgesinde emrindeki Selçuklu kuvvetleri ile mücadele vermekte olup bir yandan da Sultan Muhammed Tapar'dan gelen emirleri tatbik etmekteydi. Bunun için sürekli Suriye bölgesindeydi. 21 Rebiyülevvel (5 Eylül 1113)'de Dımaşk Emiri Tuğtekin tarafından Dımaşk'a davet edildi. Bunun üzerine Emir Mevdud, Dımaşk'a gitti.⁶⁴ Tuğtekin, onu burada iyi ağırlamaya çalıştı. Bu kentte iken Emir Mevdûd'a yönelik bir suikast girişiminde bulunuldu. Emir, Tuğtekin ile birlikte Cuma namazı için camiye gittiler. Namaz sonrası her ikisi cami avlusunda muhafızlarla birlikte ilerliyorlardı. Bu sırada halkın arasından biri dilenci gibi davranarak sadaka bahanesi ile Emir Mevdud'a doğru ilerledi ve ona yaklaştığı sırada belindeki hançeri çekerek koca komutana iki hançer darbesi indirdi. Emir Mevdûd, aldığı hançer darbesiyle ağır bir şekilde yaralandı (10 Ekim 1113).⁶⁵

Emir Mevdûd, derhal Tuğtekin'in evine götürülüp tedavi ettirilmeye çalışıldığı sırada oruçluordu. Tedavi için kendisinden orucunu bozması istendi. Buna karşılık o, "Allah'a oruçlu kavuşmak istiyorum" şeklinde cevap verdi ve o gün vefat etti. Suikastçı adam ise daha caminin avlusunda iken yakalanarak hemen oracıkta öldürüldü. Fakat öldürülen suikastçı teşhir edilmesine rağmen halktan kimse bu adamı tanımadı.⁶⁶

2.8. Kasîmüddeve Aksungur el-Porsukî Suikastı

Büyük Selçuklu Devleti yöneticilerinden olan Musul Hâkimi Kasîmüddeve Aksungur el-Porsukî 8 Zilkâde 520/25 Kasım 1126 Cuma günü namaz esnasında Bâtnilerin suikast girişimi neticesinde hayatını kaybetti.⁶⁷ Musul hâkimi Porsukî, her Cuma adet olduğu üzere Ulu Camiye giderek halkın arasına karışıp mescidin en ön safına geçerek namazını kılardı. Bu sırada yaklaşık on kişilik bir Bâtni gurubu da camiye önceden gelmiş ve suikast planları için hazırlık yapmışlardı. Bu kişiler kendileri dikkat çekmemek için derviş kılığına girmişlerdi. Emir namaza durduğu sırada bunlar hemen onun üzerine atladılar onu hançerleyerek yaraladılar. Bu sırada el-Porsukî de yaralanmasına rağmen onlardan üç kişiyi bertaraf etmeyi başardı. Ancak diğerleri de onun üzerine atladılar ve Emir'i camide öldürdüler.⁶⁸

2.9. Vezir Ebu Nasr Ahmed Kâşânî Suikastı

Ebu Nasr Ahmed Kâşânî, Sultan Sancar'ın vezirlerinden⁶⁹ birisi olup, Bâtnilere karşı etkin mücadele sergilemiştir. Vezir Kâşânî, Bâtnilerin kendisine karşı girişmiş oldukları suikast neticesinde hayatını kaybetmiştir. Kaynakların anlattıklarına göre Sultan Sancar dönemi önemli âlimlerinden Zeynülislam Ebu Sa'd Muhammed Herevi, Bâtnîler tarafından

⁶³ Geniş bilgi için ilgili maddeye bakınız; K. V. Zettersteen, "Mevdud b. Altuntegin," *İ.A.*, MEB. Yay., İstanbul 1960, C. 8, s. 168.

⁶⁴ İbnü'l-Esir, C. X, s. 395.

⁶⁵ Bundârî, s. 160-161; İbnü'l-Esir, C. X, s. 395-396; Azîmî, s. 46; Urfalı Mateos, s. 251; Lewis, s. 87.

⁶⁶ Sevim ve Merçil, s. 196.

⁶⁷ İbnü'l-Adîm, s.126; İbnü'l-Esir, C. X, s. 501.

⁶⁸ Bundârî, s. 138; Azîmî, s. 50; İbnü'l-Esir, C. X, s. 501; İbnü'l-Adîm, s. 84; Daftary, s. 524; Lewis, s.89; Coşkun Alptekin, "Aksungur el-Porsukî," *DİA*, C. II, İstanbul: İSAM. Yay., 1989, s. 297.

⁶⁹ Ravendî, C. I, s. 163.

Hemedan'da 1125 tarihinde öldürmeleri üzerine, Sultan vezirini, onları cezalandırmak için sefere gönderdi.⁷⁰

Bunun üzerine vezir Kâşânî harekete geçerek Bâtınilere karşı cihat açılmasını, onların buldukları ve yakalandıkları yerde öldürülmesini emretti. Vezir ve idaresindeki askerlerle birlikte Bâtınilerin hâkimiyeti altında bulunan Kuhistan yöresinde Turaysis'a ve Nişabur bölgesindeki Beyhak'a yönelerek buraya asker sevk etti.⁷¹ Selçuklu askerleri bu iki yere de girerek orada Bâtınilerin birçoğunu öldürerek, onların eşyalarını yağmalayıp dağıttılar. Buradan birçok ganimet elde ettiler (1126).⁷²

Bâtıniler, bunun üzerine vezirden intikam almak için harekete geçtiler ve Kâşânî'ye yönelik bir suikast planı hazırladılar. Buna göre iki fedai hizmetçi kılığında girerek vezirin evine atların bakımı için seyislik vazifesi ile sızdılar. Bunlar vezire iyi hizmet edip, dindar görünüp onun güvenini kazandılar. Bir gün vezir, nevrudan dolayı Sultana hediye etmek için iki tane Arap atı seçmişti ve onları kontrol etmek için atların olduğu ahıra gitti. Bu sırada seyis kılığında girmiş olan Bâtıniler suikast planlarını uygulamaya koymak için zamanın geldiğine kanaat getirdiler ve harekete geçtiler. 29 Safer 521/16 Mart 1127 günü vezir atları seçmek için onları huzuruna çağırdığı sırada, atın karnının altına sakladıkları hançerlerini çıkararak Vezir Kâşânî'yi hançerleyerek öldürdüler.⁷³

3. Halkın Bâtınî Suikastlarına Karşı Tutumu

Bâtınî guruplarının, Selçuklu tebaası üzerinde etkisi oldukça yüksekti. Hasan Sabbâh'ın siyasî, dinî, askerî kişiliği ve suikast emirleri adeta terör havası estirmiştir. Hatta bu siyasî ve propaganda anlayışı daha sonraki Alamut yöneticileri tarafından da uygulanmıştır. Nitekim Hasan Sabbâh ve adamlarına karşı muhalif olan devlet adamları, emirler ve kumandanlar, suikastlara karşı önlem amacıyla elbiselerinin altına zırh giymişlerdir. Bu kişiler bu zırhlarını giymedikleri zamanlar adeta sokağa bile çıkamamışlardır.⁷⁴ Bundan dolayıdır ki, halkın arasında müthiş bir korku ve endişe vardı.

Bâtıniler her zaman hasımlarını öldürmediler. Bir zaman sonra sadece bir tehdit amaçlarını karşılamaya çoğu kez kâfi geliyordu. Yani bazılarını açıkça tehdit edip öldürürken bazılarını da hançerli uyarı mesajları vermişlerdir.⁷⁵

Sultan Melikşah ve onun veziri Nizâmü'l-Mülk, Hasan Sabbâh ve ona bağlı fedailerine karşı hem askeri hem de kurmuş oldukları medreseler aracılığıyla ilmi manada mücadele etmeye çalışmışlardır. Bu isimlerin erken ölümlerinden sonra Selçuklu devletinde büyük bir buhran yaşanmıştı.⁷⁶ Nitekim Sultan Melikşah'ın vefat etmesi ve onun yerine Terken Hatun'un etkisi ile oğlu Mahmud'un tahta çıkarılmasına karşılık Nizâmü'l-Mülk'ün adamları da Sultan'ın diğer oğlu Berkıyruk etrafında birleşerek onu Sultan ilan ettiler.

⁷⁰ Sevim ve Merçil, s. 208.

⁷¹ Lewis, s. 55.

⁷² Sevim ve Merçil, s. 208.

⁷³ Reşidüddin, s. 185; Azîmî, s. 51; İbnü'l-Esir, C. X, s. 511; Bundârî, s.242; Lewis, s. 56.

⁷⁴ Lewis, s. 45.

⁷⁵ Sultan Sancar Haşîşiler'e karşı bir mücadele başlattığı zaman, bir sabah çadırında uyandı, hemen yanındaki yere bir hançerin saplanmış olduğunu gördü. Sonra Sultan, Hasan-ı Sabbâh'tan, kısaca şunları ifade eden bir pusula aldı: "Sana karşı iyi niyetli olmasaydık, hançeri yere değil, kalbine saplayabilirdik." Hemen sonra, Sancar'ın kardeşi Muhammed esrareniz şekilde öldürüldü, bunun üzerine Sultan, böylesine tehlikeli düşmanlarla barış yapmayı uygun gördü. Bkz; M. Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, C. II, 4.Baskı, TTK Yay., Ankara 2011, s. 155-156.*

⁷⁶ Hüseyinî, s.45; İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devri Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İÜ. Edeb. Fak. Yay., İstanbul 1953, s. 208-210.

Berkyaruk, taraftarları ile birlikte başta kardeşi Mahmut ve onun annesi Terken Hatun ile mücadeleye girerken diğer taraftan taht üzerinde hak iddia eden ve saldırgan tavırlarda bulunan amcası Tutuş'a karşı da mücadele etmek zorunda kalmıştı.⁷⁷ Bu durum devlet içerisinde farklı taraflarca girilen mücadele neticesinde Büyük Selçuklu devletinde ve hâkim coğrafyada büyük bir otorite boşluğunun ortaya çıkmasına neden olmuştu. Bu otorite boşluğundan istifade eden Bâtıniler ise kendi propagandalarını yaparak güçlenip, büyümeye ve varlıklarını daha etkin bir biçimde hissettirmeye çalışmışlardı.⁷⁸

Bu dönemde yollarda emniyet kalmamıştı. Her gün birçok Müslüman yönetici ve halktan insanlar yeni bir suikast ve cinayete kurban gitmekteydiler. Devletin karışık durumdaki otorite boşluğundan istifade eden Bâtıniler, halka ve devlet adamlarına karşı tutumlarından dolayı hiçbir can ve mal güvenliği kalmamıştır. Bu durum Halk arasında büyük korkulara ve endişelere hâkim olmuştur. Hiç çekinilmeden fedailerce girilen suikast eylemlerinin neticesinde panik ve korku içerisinde kalan halk, adeta Bâtını taraftarı ve Bâtını olmayan şeklinde guruplara bölünmüştü.⁷⁹

Bâtıniler sadece devlet adamlarına değil, kendilerine karşı gelen ya da tehlike sezdikleri her tür insana suikast düzenlemişlerdir. Bu suikastlar kendileri gibi düşünmeyen herkese karşı yapılmaktaydı. Bu açıdan en ağır zararı sivil halk görmüştür. Örneğin Bâtıniler, 497/1104'de Hindistan, Mâverâünnehir ve Horasan'dan gelmekte olan hacılara saldırarak mallarını yağmalayıp, bu insanları kılıçtan geçirmişlerdir.⁸⁰

Yaşanılanları gözler önüne sermesi bakımından dönemin müelliflerinden Bundârî, halkın durumu ile ilgili şunları aktarmaktadır; “*Bâtıniler yollarda emniyeti selbettiler, büyüklere ölüm yağdırdılar. Bunlardan tek bir kişi kendisinin öldürüleceğini bile bile bir cemaate hucüm eder ve onları aşikâre öldürürdü. Padişahlardan hiç biri kendini bunlardan korumak için çare bulamadı. Halk bunlar hakkında ikiye ayrıldı. Bir kısmı açıktan açığa düşmanlık etti ve bunlarla savaştı. Bir kısmı da sulh ve müsalemet üzere yaşamak için bunlarla muahede akdetti. Düşmanlık izhar edenlere başka düşünce kalmadı.*”⁸¹ Burada aktarılan bilgilere bakıldığında Bâtınilerin halkın ve devletin içinde hatta devletin tüm kademelerinde taraftarlarının olduğu ve bu mensuplar aracılığıyla propagandaların yapıldığı, suikastların işlendiği halkın arasına adeta dehşet saçtıklarını gözler önüne sermektedir.

Selçuklu halkı, bir yandan bunlardan çekinip korkarken diğer yandan da seslerini bu terör örgütü mensuplarına karşı yükseltebilmişlerdir. Gerek halk arasında gerekse yönetici sınıfından olan Bâtını taraftarlarına karşı halkın tepkisi büyük olmuştur. Nitekim Kirman Meliki İran-Şah bu tepkilere maruz kalanlardan bir tanesidir. Yine Bundârî'nin ifadesi; “Sultan avamın ve din erbabının Kirman meliki hakkında olduğu gibi kendisini ilhada ve itikad bozukluğuna nisbet etmelerinden korumak için İsmâîlilere açıktan açığa düşmanlık ilan etmeğe mecbur olmuştur. Zira Kirman ahali padişahlarını İsmâîlilere meyletmekle itham ederek yakaladılar ve öldürdüler, yerine başkasını geçirdiler.”⁸² Burada aktarıldığı üzere Kirman Meliki İran-Şah'ın Fars seferinden sonra Bâtınıliğe meyletmiş ve bu gurupla beraber hareket ederek yönetimindeki Sünni halka yönelik sert girişimlerde bulunmuştur. İran-Şah, kendisine gönderilen Bâtını dâisi ile bu mezhebin öğretilerini öğrenerek bu inancı benimsemiştir. Bu guruba katılan Kirman Meliki, bundan sonra halkına büyük işkenceler ve zulümlerde bulunmuştur. Toplumun önde gelen Sünni fakih, kadı ve din adamı gibi görevli kimseleri öldürmüştür. Öldürülenlerden bir tanesi de halkın büyük sevgi ve teveccühe sahip olan Ahmet b. el-

⁷⁷ İbnü'l-Esir, C.X, s. 257-258.

⁷⁸ İbnü'l-Esir, C.X, s. 257-258.

⁷⁹ İbnü'l-Esir, C. X, s. 266; İbn Kesîr, C. XII, s. 313.

⁸⁰ Ahmet Ocak, *Selçukluların Dini Siyaseti (1040-1092)*, Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul 2002, s.231.

⁸¹ Bundârî, s.67.

⁸² Bundârî, s.67-68.

Hüseyni el-Belhî adındaki fakihdir. Tüm bunlardan dolayı halk, İran-Şah'a karşı ayaklanarak onu öldürmüşlerdir.⁸³

Halkın can ve mal güvenliğini tehdit eden Hasan Sabbâh ve fedailerine karşı insanlar tepkiliydi ve bu suikastçı gurubuna yakınlık duyan idareci veya halktan birilerine oldukça kin ve nefret besliyorlardı. Bu tepkiyi Kirman halkı yöneticilerini öldürerek göstermişlerdir. Yine bu dönemde İsfahan şehrinde de farklı boyutlarda tepkiler meydana gelmiştir. Çünkü Bâtıniler, İsfahan'da faaliyetlerini giderek artırmışlardı. Bunun temel sebebi Sultan Berkyaruk, kardeşi Mahmut ile annesi Terken Hatun'un İsfahan'da olmasıdır. Berkyaruk'un burayı kuşattığı sırada bunların buradan kaçması neticesinde Berkyaruk, şehir kuşatmasını kaldırıp ayrıldı. Şehirden kaçan guruplar Daha sonra tekrardan şehre döndüler ve İsfahan'da Bâtınilerin propagandası yeniden yapılmaya ve yayılmaya başladı. Bâtıniler şehrin muhtelif mahallerine dağılmışlardı. Bir anda toplanıp, kendilerine muhalefet edenlerden güçlerinin yettiği şahısların mallarını gasp etmeğe ve öldürmeğe başladılar Bunu pek çok kişiye yaptılar ve şirretliklerini epeyce artırdılar.⁸⁴

İsfahan halkı, Bâtınilerin otorite boşluğundan istifade ederek güç kazanmalarının neticesinde kendilerini giderek güvensiz hissetmeye başlamışlardı. Nitekim kent ahalisi ikindi vaktinden sonra dışarıya çıkamayacak kadar korkmuştu. Ebetteki bu korkuları yersiz değildi. Evinden sabah işe gitmek için çıkan birisinin ikindiden sonra eve geri gelmediğini görenler artık o kişiden ümitlerini kesmekteydiler.⁸⁵ 486/1093'te İsfahân'da Bâtini bir çiftin yardım isteme bahanesiyle kandırdıkları insanları, çok büyük işkencelerle ölüme terk ettikleri haberiyle çalkalandı. İnsanlar eve gelip yerde duran kilimi kaldırdıklarında kuyu içine atılmış elliye yakın ceset bulmuşlardı. Halk bu çifti ve onlara bağlılıklarından şüphelendikleri kişileri evle beraber ateşe vermişlerdi.⁸⁶

Reşîdüddin bu olayı şu şekilde aktarmıştır; “Dar bir sokağın girişinde bulunan kör bir adam: “Allah'ım bu kör adamı ellerinden tutup kapısının önüne getiren her kimse, onu bağışla” şeklinde dua ediyordu. Bu dar sokak sanki bir ölüm yoluymuş gibi uzun ve karanlıktı ve adamın evi bu sokağın sonunda bulunmaktaydı. Bu evin girişine bir kuyu kazmışlar ve yardım eden Müslümanları bu kuyudan aşağı atıyorlardı. Hatta kuyunun altında geçişler, yeraltı odaları ve özel odalar bulunmaktaydı. Altı ay boyunca bu böyle sürdü ve yaşlısı genci şehrin pek çok insanı ortadan kayboldu. Bir gün, yaşlı bir kadın, evden bir şey almaya çalışana dek hiç kimse bu sırrı açığa çıkaramadı. Kadın, acıklı inlemelerin sesini duyunca, evdekiler kadının, yaptıklarını anlamasından korktular. Onu, ekmek verecekleri bahanesiyle eve çağırdılar. Kadın korktu ve kaçtı. Sokakta bulunan bir grup insana: “Bir evden gizemli bir yakınma sesi duydum ve birkaç kişi beni şeytanlaştırmaya çalıştı” demesi üzerine şehirde kaybettiği yakınlarını arayan büyük bir kalabalık evin kapısına geldi. Kuyuda kimisi ölü, bazıları çivilerle duvara asılı, bazıları zar zor nefes alabilen 300-400 civarında insan buldular ve adamı, karısını, onlara yardım edenleri evle beraber derhal yaktular.”⁸⁷ Bâtıniler, bu tür suikast ve cinayetlerini gizli yapmayı ve farklı usullerle kullanmayı kendilerine adet edinmişlerdi.

İsfahan'da tüm bu olaylar yaşanırken halk bu cinayetlerden haberdar olup insanları öldürenlerin üzerine gitmeye karar verdi. Nitekim İbnü'l-Esir de bu olayı benzer şekilde anlatarak, Şâfiî fakih Ebû'l-Kâsım Mes'ûd b. Muhammed el-Hocendî önderliğindeki İsfahan halkının Bâtınilerden intikam almak için kolları sıvadığını, onlara çukur kazdırıp içine ateş yaktırdığını, halkın Bâtınileri getirip bu ateşin içine attıklarını belirtmiştir. Halk ayrıca bu ateş çukurlarının başına bir adam görevlendirip ona “Mâlik” adını vermiş, böylece pek çok Bâtini öldürülmüştü.⁸⁸ Halk artık Bâtınilerden ve onların zulmünden bıkmış ve büyük tepkiler verip onların taktiklerini uygulamaya başlamıştır.

⁸³ Erdoğan Merçil, *Kirman Selçukluları*, TTK Yay., Ankara 1989, s. 52.

⁸⁴ İbnü'l-Esir, C.X, s.259.

⁸⁵ Ocak, s. 342.

⁸⁶ İbnü'l-Esir, C. X, s.259; Ocak, s. 342.

⁸⁷ Reşîdüddin, s. 156.

⁸⁸ İbnü'l-Esir, C. X, s. 259.

*Selçuklu ülkesinde sosyal yönetimden ve devletin içinde bulunduğu genel atmosferden memnun olmayan halk kitlelerinin dinî mücadele olarak başlattıkları hareketlerde bu dönemde giderek artmıştır. Özellikle Nişâbûr ve çevresinde Şâfiîler, Hanefîler ve Karmatîler arasında 1095 yılı başında çatışmalar meydana gelmiştir. Şâfiîlerin reisi İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin oğlu tanınmış fakih Ebu'l-Kasım ile Hanefîlerin lideri Kadı Muhammed b. Ahmed b. Seyyid, Karmatîler'e karşı ittifak haline girerek onlara ait medreseleri yakmışlar ve Karmatî ve diğer gruplardan birçok insanı öldürmüşlerdir.*⁸⁹

Bâtınîlere karşı oluşan tepkinin ne boyutlara ulaştığına dair başka bir örnek ise şudur: Sultan Mahmud'un gulamlarından Bâtınîlere karşı cihadiyla tanınan Rey Emiri Abbas da, 541/1146'da öldürdüğü Bâtınîlerin kafataslarından Rey'de bir minare yaptırmış ve Alamut'u kuşatmış, onlara ait bir köyü de yağmalamıştır.⁹⁰ Bu olay Selçuklu halkının iyice canının yandığı ve bunun neticesinde bir takım tepkisel eylemlerin içine girdiklerinin göstergesidir. Kısacası halk hem yönetim kadrolarındaki kişilere hem ilmiye ve halk tabakasına mensup insanların Bâtınîlerce öldürülmüş olmasından dolayı kendileri için endişelenmişler, zaman zaman bu endişeleri, saldırılara karşı saldırı şeklinde cevaplarla farklı reaksiyonlarda kendisini göstermiştir.

SONUÇ

Bâtınîler, kendilerine özgü metotlarla başta Büyük Selçuklu Devleti olmak üzere Irak ve Suriye Selçuklu devletlerinde birçok kritik konumdaki devlet adamına yönelik suikast girişiminde bulunmuşlardır. Bu suikastlar bazen bir Vezire veya bir Emir'e yönelik yapılırken, bazen de bir Sultan'a karşı yapılmıştır. Nitekim Büyük Selçuklu Devletinde Sultan Berkyaruk ve Sultan Muhammed Tapar gibi hükümdarlar, bu gurubun suikast girişimlerine maruz kalmışlardır. Yine Selçukluların önemli devlet adamlarından vezir Nizâmü'l-Mülk de bu örgütün komplosuna maruz kalarak ölmüştür.

Bâtınîlerin girişmiş oldukları suikastlar neticesinde, Büyük Selçuklu Devletine siyaseten büyük gerilemeler yaşatırken, Selçuklu toplumunun bünyesinde de derin yaralar açmıştır. Öyle ki Büyük Selçuklu toplumunda, Bâtınîlerin suikast eylemleri neticesinde yollarda emniyet kalmamış, her gün birçok Müslüman yönetici ve halktan insanlar yeni bir suikast ve cinayete kurban gitmekteydiler. Bir yandan devletin karışık durumdaki otorite boşluğundan, diğer yandan bundan istifade eden Bâtınîlerin halk arasında ve devlet adamlarına karşı tutumları karşısında halkın, can ve mal güvenliği kalmamıştır. Halk üzerinde büyük korku ve endişeye neden olmuştur. Hiç çekinilmeden fedailerce girilen suikast eylemlerinin neticesinde panik ve korku içerisinde kalan halk, adeta Bâtınî taraftarı ve Bâtınî olmayan şeklinde gruplara bölünmüştü. Bu bölünme halk arasından iki zıt kutbun bir birini imha veya bertaraf etmek amacı üzerine adeta ideolojik bir hal almıştı. Yine aynı durum diğer Selçuklu devletlerinin tebaası arasında da yaşanmaktaydı.

Kaynakça

Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, C.II, (Haz. Erdoğan Merçil) İstanbul 1977. Azîmî, *Azîmî Tarihi*, (Yay. A. Sevim), TTK Yay., Ankara 1988.

Bundârî, *Zübdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-Usra*, (Çev. Kıvameddin Burslan), TTK Yay., 2. Baskı Ankara 1999.

Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, C. I-III, (Çev. Mürsel Öztürk), Ankara 1988.

Çağatay, Neşet ve İ. Ağâh Çubukçu, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, C. I, AÜİF. Yay., Ankara 1965.

Daftary, Farhad, *The Ismailis: Their History and Doctrines*, (Çev. Erdal Toprak), Doruk Yay., İstanbul 2005.

Houtsma, M. Th, "Muhammed Tapar," *İ.A.*, MEB. Yay., C. 8, İstanbul 1979, s. 481-482.

⁸⁹ Lewis, s. 76; Özeydin, *Sultan Berkyaruk Devri*, s. 84.

⁹⁰ Hüseyinî, s. 79.

- Hodgson, M, G. S. , “Hasan Sabbâh,” (Çev. Süleyman Tülücü), *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı; 40, Erzurum 2009,
- İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-Talep Fi Tarih-i Haleb*, Biyografilerle Selçuklu Tarihi, (Çev.Ali Sevim) TTK. Yay. Ankara 1982.
- İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, C. X, (Çev. Abdülkerim Özeydın), Bahar Yay., İstanbul 1987.
- İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n Nihâye*, C. XIII, (Çev. Mehmet Keskin), İstanbul 1995.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İ.Ü. Edeb. Fak. Yay., İstanbul 1953.
- Kafesoğlu, İbrahim, “Nizâmü'l-Mülk,” *İ.A.*, MEB. Yay., C. 9, İstanbul 1964, s. 329-333.
- Köymen, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, C. II, TTK Yay., 4. Baskı, Ankara2011.
- Lewis, Bernard, *Haşîşiler, Ortaçağ İslam Dünyasında Terörizm ve Siyaset*, (Çev. Ali Aktan), Sebil Yay., İstanbul 1995.
- Lockhart, L. ve M. Hodgson, “Alamut,” (Çev. Süleyman Tülücü), *Atatürk Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 38, Erzurum 2008, s.197-206.
- Merçil, Erdoğan, *Büyük Selçuklu Devleti*, Ankara 2005.
- Ocak, Ahmet, *Selçukluların Dini Siyaseti (1040-1092)*, Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul 2002.
- Özeydın, Abdülkerim, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, TTK, Ankara 1990.
- Özeydın, Abdülkerim, *Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi (h.485- 498/m.1092-1104)*, İ.Ü. Edb. Fak. Yay., İstanbul 2001.
- Özeydın, Abdülkerim, “Berkyaruk,” *DİA*, İSAM. Yay., C.5, İstanbul 1992, s. 514-516.
- Özeydın, Abdülkerim, “Muhammed Tapar”, *DİA*, İSAM. Yay., C.30, İstanbul 2005, s. 579-581.
- Özeydın, Abdülkerim, “Hasan Sabbah,” *DİA*, İSAM. Yay., C.16, İstanbul 1997, s. 347-350.
- Reşîdüddin, *Câmiu't-Tevârih*, (*Selçuklu Devleti*), (Çev. Erkan Göksu ve H. Hüseyin Güneş), Selenge Yay., İstanbul 2011.
- Hüseyinî, *Ahbârü'd- Devleti's- Selçukiyye*, (Çev. Necati Lügal), TTK Yay., Ankara 1999.
- Sevim, Ali ve Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, TTK Yay., Ankara 1995.
- Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1999.
- Togan, Zeki Velidi, “Alamut,” *İ.A.*, MEB. Yay., C. 1, İstanbul 1965, s. 289-290.